CROATICA • Zagreb, XLVIII (2024) 68: 9–15

DOI: https://doi.org/10.17234/Croatica.68.1

DALJE TREBA MISLITI

Velike obljetnice mogu biti lijepa prigoda da se zajedno prisjetimo velikih ljudi, velikih opusa i da se podsjetimo zašto su nam i danas važni, što nam to njihova djela i danas govore. U studenome ove godine navršilo se stotinu godina od rođenja velikoga hrvatskog književnika Slobodana Novaka (Split, 3. studenoga 1924 – Zagreb, 25. srpnja 2016). Tu smo obljetnicu na zagrebačkom Odsjeku za kroatistiku htjeli iskoristiti kao priliku da se zajedno posvetimo jednomu od ključnih i nezaobilaznih književnih opusa, ne samo novije nego i cjelokupne hrvatske književnosti. Ne treba posebno obrazlagati činjenicu da je bez čitanja i poznavanja Novakove književne ostavštine posve nemoguće steći dobar i upućen uvid u hrvatsku književnost i kulturu 20. stoljeća.

Novakovo nas pisanje obvezuje, ono nas poziva i podsjeća na to da o mnogočemu, a posebno o vrhunskoj književnosti i vrhunskim književnim tekstovima kakvi su Novakovi valja uvijek iznova govoriti, uvijek iznova pisati, da o njima doista, čak i onda kada se čini da je već mnogo toga napisano, i „dalje treba misliti". Rekla bih kako je taj naslov Novakove antologijske novele iz 1961. godine – „Dalje treba misliti" – znakovit i simboličan za cijeli Novakov opus. Upravo smo ga zato odabrali kao naziv i krilaticu dvodnevnoga znanstvenoga skupa koji je održan 11. i 12. travnja 2024. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni skup „Dalje treba misliti" okupio je više od dvadeset izlagača i izlagačica, domaćih i stranih proučavatelja hrvatske književnosti, kulture i filma koji su bogati Novakov opus osvijetlili iz raznorodnih interpretativnih očišta. Osim jedanaest autora

koji su zastupljeni u ovomu svesku i koji su na travanjskomu Skupu izložili usmene inačice ovdje okupljenih i otisnutih radova, svojim su izlaganjima dvodnevnu svečanost obogatili i uveličali i (redom izlaganja) Evelina Rudan, Cvijeta Pavlović, Elena Daradanova, Luka Cvitanović, Boris Beck, Davor Velnić, Sanja Knežević, Tvrtko Vuković i Pablo Srdanović. Ovom im prilikom svima još jednom od srca zahvaljujem.

No da bi od Skupa ostalo i nešto više od lijepih uspomena, činilo nam se iznimno važnim otisnuti zbornik radova. Posebnu zahvalnost dugujem tadašnjemu glavnomu uredniku *Croatice* Mateu Žagaru, koji me preduhitrio i sam predložio da broj *Croatice* iz godine 2024. posvetimo u cijelosti Slobodanu Novaku, sadašnjoj glavnoj urednici Ivani Brković, čija mi je pomoć bila ključna u svim fazama rada na ovomu broju, kao i (sada već bivšoj) pročelnici Odsjeka za kroatistiku Evelini Rudan, koja je objeručke prihvatila ideju da se Skup održi i na brojnim ga razinama podržala.

Pred nama je dakle jedanaest znanstvenih radova posvećenih različitim aspektima književnoga naslijeđa Slobodana Novaka, pri čemu riječ *naslijeđe* treba shvatiti u ponešto širemu smislu s obzirom na činjenicu da su tri rada primarno zaokupljena filmskim odjecima Novakova pisanja. Osim što svih jedanaest radova povezuje tema Novak, druga im je poveznica zajedničko vrijeme nastanka. U tomu nam smislu sumarni pogled na ovdje okupljene tekstove može dati barem približan odgovor na pitanje kako se u 2024. godini čitalo tekstove Slobodana Novaka, što današnjim profesionalnim čitateljima – u trenutku u kojemu je Novakov opus zaokružen i kanoniziran, a povijesni kontekst u kojemu su nastajala njegova djela polako blijedi i sve nam je vremenski udaljeniji – zaokuplja pažnju u njegovu pismu.

Najkraće rečeno, čini mi se da većina radova na različite načine uprizoruje povratak tekstu, točnije, povratak pomnomu čitanju Novakovih tekstova. To se ponajviše odnosi na prva četiri znanstvena rada koji tvore, uvjetno rečeno, prvu cjelinu.

Prva se cjelina otvara radom Tatjane Jukić *Novakova Ilirija* redux. Autorica kreće u intertekstualnu, detektivsku potragu za dodirima između Novakova romana *Mirisi, zlato i tamjan* i Shakespeareove komedije *Na Tri kralja*. Polazeći od ideje da je Novakov roman u zrcalnomu odnosu prema Shakespeareovu komadu, točnije, da Novakova priča reflektira temeljne narativne relacije Shakespeareova djela, autorica u svoj analitički koloplet priziva i druge autore – ponajviše političkoga teologa Carla Schmitta koji tumači Shakespearea – te u dinamičnom klupku tekstova i autoričinih zaigranih, a opet krajnje ozbiljnih komentara Novakova, Shakespeareova i Schmittova

djela pokazuje, između ostaloga, kako je Novakov roman moguće čitati i kao komentar na ishodišta hrvatske političke modernosti. Ako bih trebala sažeti svoj dojam o Jukićkinu pisanju, rekla bih da je ono iznenađujuće gipko, da traži čitatelja koji će spremno pratiti brojna udaljavanja i približavanja, konstantno smjenjivanje pogleda koji na mahove zahvaća široko, da bi već u sljedećem trenutku ustupio mjesto krajnje izoštrenu pogledu, pogledu koji s nevjerojatnom strpljivošću i pomnjom u Shakespearea i Novaka, kao da u ruci drži čarobno povećalo, uočava igre riječima, aliteracije i asonancije, zvukovna podudaranja koja su – to nam je posve jasno, ako smo dovoljno osjetljivi za autoričinu rafiniranu argumentaciju – sve samo ne slučajnost.

Mogli bismo reći kako Tatjana Jukić uvjerljivo pokazuje da za Novakov roman *Mirisi, zlato i tamjan* – a dodala bih i za književni opus u cjelini – nije ključna samo otočnost, toliko često vezana za Novakovo ime, koliko protočnost. Na sličnomu je tragu i Andrea Milanko u radu *Picaresca novakiana*. Autorica polazi putem jednog rubnog komentara Miroslava Bekera, a kasnije i Tonka Maroevića, kako Novakovi junaci imaju pikareskne crte. Oslanjajući se na uvide Ulricha Wicksa i Garrida J. A. Ardile, autora koji opisuju žanr pikareske, Milanko utemeljeno i brojnim primjerima potkrijepljeno pokazuje kako se Novakove proze odlično uklapaju u žanrovski okvir pikareske koji nude spomenuti autori. Nije u pitanju samo to da autorica prepoznaje ranije neprepoznati žanr, neki vanjski okvir koji se sada pridodaje Novakovim tekstovima, žanrovski steznik u koji se Novakove proze sada interpretacijski stežu. Njezini su uvidi mnogo dalekosežniji jer autorica žanr ne poima kao nešto izvanjsko književnomu tekstu, već ju razmišljanje u žanrovskim kategorijama privodi tomu da posve drugačije od brojnih prethodnika pročita i interpretira Novakove proze. U tomu smislu Andrea Milanko daje vrijedan i važan doprinos, jedno doista novo čitanje Novakovih proza. Prateći putanju pikareske u Novakovu pripovjednom opusu, ona uobičajenu sliku pisca koji opisuje stvarni život radikalno mijenja u sliku pisca koji operira maskom pikara koja mu je priskrbljena književnom tradicijom i tako Novakovo pisanje vezuje uz vremenski udaljenu tradiciju srednjovjekovne narodno-smjehovne kulture.

Još bih se nakratko zadržala na tekstu Andree Milanko jer autorica u njemu otvara pitanja koja su ovdje važna i na jednoj višoj razini. Naime kada se pita zbog čega je Novakov upis u pikarsku tradiciju uporno izmicao prepoznavanju, dakle zašto je pikareska kod Novaka do sada skoro posve neprepoznata, Milanko kao odgovor nudi sintetički i panoramski pogled na dosadašnju povijest recepcije Novakovih proza. U najkraćim crtama:

Novakovi tekstovi rijetko su se čitali u mreži odnosa s drugim književnim tekstovima i kao dio žanrovski parceliziranoga književnoga polja jer su postojali posve drugačiji i dominantni obrasci po kojima se tumačilo Novakovo pisanje. Među njima prednjače biografski pristupi koji su u njegovim romanima i novelama nastojali prepoznati fragmente autorova života, utvrditi što se stvarno desilo, a što je fiktivna nadgradnja. Brojna su bila i čitanja u kojima im se pristupalo kao više ili manje vjernim preslikama društveno-političke situacije u poslijeratnoj Jugoslaviji, a potom i ona koja su u Novakovu pisanju htjela vidjeti alegorijski komentar društvene zbilje. Milanko opisuje složenu recepcijsku situaciju (a i sljedeći autor, Ivan Majić, također će se na nju osvrnuti) u kojoj sam autor, Slobodan Novak, daje brojne intervjue i ispisuje brojne polemičke tekstove u kojima komentira vlastito životno iskustvo i upire prstom u mnoge boljke suvremenoga društva pa su često stavovi koji su u tim novinskim tekstovima izrečeni, stavovi Slobodana Novaka kao građanske osobe, široj čitateljskoj publici, ali i onoj stručnoj, znali poslužiti kao nadgradnja, proteza Novakovih književnih tekstova, a to je – uvjerljivo pokazuje Andrea Milanko – metodološki promašeno.

Treći je tekst Ivana Majića *Pripovijedanje kao očitovanje suvišnog subjekta – čitanje novela Slobodana Novaka*. U pitanju je dosljedno provedena naratološka analiza većega broja Novakovih novela. Ivan Majić kreće od ideje da je za Novakove proze karakterističan tip suvišnoga subjekta, pripovjedača koji sebe pozicionira na sam rub pripovjednoga prostora i u tom se smislu Majićeva interpretacija izravno oslanja na uvide ranijih interpretatora, ona ulazi u dijalog i iz njega kreće korak dalje. Autor pokazuje kako je u Novakovu stvaralaštvu pripovijedanje vrlo često usmjereno na sam položaj književnosti i na njezine nadležnosti te kako pripovijedanje o određenomu problemu postaje središnjim problemom samoga pripovijedanja, a pozicija suvišnog subjekta pokazuje se strategijom same književnosti koja se, dok iznevjerava očekivanja čitatelja, i sama promeće u političku gestu.

Posljednji tekst u prvom bloku je rad Monike Batur Ne-pristajanje *romana* Mirisi, zlato i tamjan – *nova čitanja i tekstološka razmišljanja*. Autorica polazi od činjenice da je Slobodan Novak bio autor koji se često vraćao već objavljenim tekstovima i uporno ih mijenjao, podsjeća na slučaj s dvjema inačicama novele *Badessa madre Antonia*, vjerojatno najpoznatiji primjer Novakovih naknadnih intervencija u tekst, da bi se analitički usmjerila na Novakov najpoznatiji roman, *Mirisi, zlato i tamjan*, u koji je autor također u više navrata i na više načina unosio izmjene, što je čitateljskoj publici ipak manje poznat slučaj. Monika Batur detaljno i precizno ispisuje bibliografsku

povijest jednoga od najvećih romana novije hrvatske književnosti, komentira izmjene i pokazuje kako su one mnogo puta daleko veće od uobičajenih korektorskih i priređivačkih izmjena, a usput otvara i brojna načelna pitanja o dovršivosti književnoga teksta te zaključuje kako je Slobodan Novak svoje tekstove shvaćao kao otvorena djela, nezaključiva i uvijek otvorena za nove zahvate.

Drugu cjelinu čine dva u osnovi filmološka rada, ali koja i u tematskom i u metodološkom smislu stoje na granici filmologije i znanosti o književnosti.

Rad Tomislava Šakića *Inzularnost i nemogućnost povratka – Novak, Mimica, Babaja* iz mnogo je razloga vrijedan čitalačke pažnje. Šakićev tekst najopsežniji je od sviju ovdje okupljenih radova, a rekla bih da se izdvaja i po širini zamaha. Rad pokazuje snažne veze između hrvatske modernističke književnosti (prije svega Slobodana Novaka) i hrvatske modernističke kinematografije (prije svega Ante Babaje i Vatroslava Mimice), pokazuje u kojoj mjeri Babajini filmovi nose snažne motivske, tematske i strukturalne tragove Novakovih romana i novela. No Šakić zahvaća i mnogo šire kada tvrdi, a potom i argumentirano obrazlaže, kako se modernizacija hrvatske kinematografije, tj. prijelaz hrvatskog igranog filma iz klasične u modernu formu, odvijao upravo i prije svega u onim filmovima koji su nastajali u dijalogu s književnošću krugovaškoga naraštaja tj. hrvatskom književnošću poslijeratnoga mediteranskoga modernizma. Osim složenih veza između Ante Babaje i Slobodana Novaka, Šakića zanima i njihova veza s Miroslavom Krležom i Vatroslavom Mimicom, ali i Krležina i Mimičina međusobna veza. Naznačujući ranije neuočene veze i dovodeći u pitanje brojne ustaljene predodžbe, Šakić ispisuje filigranski izvedenu intertekstualnu analizu u kojoj, na rubovima i u digresijama, pedagoški razjašnjava osnovne pojmove koje koristi (poput filma, adaptacije i filmske adaptacije, modernizma u filmu, modernizma u književnosti, otočnosti/inzularnosti, mediteranizma i slično) tako rad Tomislava Šakića može biti instruktivan i vrlo koristan i za širu, prije svega studentsku, čitalačku publiku.

I drugi je filmološki rad u ovoj cjelini rafiniran i analitički izbrušen. U pitanju je tekst Višnje Pentić *Virtualne slike* Izgubljenog zavičaja. Autorica se bavi filmom *Izgubljeni zavičaj* Ante Babaje koji je nastao kao filmska adaptacija Novakova istoimena romana i *Nekropole*, završnoga dijela Novakova romana *Izvanbrodski dnevnik*. U svojoj se analizi oslanja na koncept virtualne slike, koji pozajmljuje od francuskoga filozofa Gillesa Deleuzea, kao i na opreke koje su i u njegovim analizama ključne: materijalno – mentalno, vidljivo – nevidljivo, aktualno – virtualno. Povezujući filmski

i književni modernizam, Deleuzeove i vlastite uvide, autorica nudi rafiniranu i slojevitu interpretaciju Babajina filma i pokazuje kako je jedino autentično mjesto u filmu protagonistov unutarnji krajolik u kojemu dominiraju mahom delezijanske slike-uspomene i kako virtualne slike *Izgubljenog zavičaja* u konačnici poništavaju mogućnost razlikovanja prošlog i sadašnjeg, unutarnjeg i izvanjskog, mentalnog i osjetilnog, uspostavljajući neraskidivo kruženje dvojnosti onkraj mogućnosti razrješenja.

Treću cjelinu čine tri pregledna znanstvena rada. Svaki od njih prilazi jednomu aspektu Novakova djelovanja. Prvi od tih radova, *Slobodan Novak i kazalište*, napisala je Ana Lederer. Autorica u njemu daje detaljan opis Novakova direktorskoga mandata u Drami Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu (1955–1958) i nadopunjuje ga Novakovim promišljanjima o kazalištu koja autorica mahom preuzima iz Novakovih *Protimbi*.

Drugi rad u ovomu bloku je zajednički tekst Lade Badurina i Ive Pranjkovića *Slobodan Novak o jeziku*. Autori se bave nizom Novakovih kraćih zapisa (mahom iz 60-ih i 90-ih godina 20. stoljeća) posvećenih aktualnim jezikoslovnim pitanjima. Badurina i Pranjković naglašavaju kako se Novak, čak i onda kada nije posve upućen u suvremenu jezikoslovnu literaturu i kada iznosi argumentaciju s kojom se autori ne bi u potpunosti usuglasili, u jezikoslovnim tekstovima pokazuje kao rafiniran poznavalac jezika koji često intuitivnim putem dolazi do valjanih zaključaka.

Treći rad u ovoj cjelini predstavlja rad Antuna Pavešković *Slobodan Novak u hrvatskim književnim povjesnicama*. Autor na odabranim primjerima književnopovijesnih tekstova o Novakovim književnim djelima pokazuje kako su Novakovi romani i novele, još za vremena Novakova aktivna djelovanja i intenzivna pisanja, postigli ugled i pozicionirali se u samom vrhu hrvatskoga književnoga kanona. Pavešković pokazuje kako su hrvatski književni povjesničari na vrijeme prepoznali važnost i vrijednost opusa koji je tada bio u nastanku i nedvojbeno je da su na najpozitivniji način usmjerili ranu recepciju Novakova pisma.

Posljednju cjelinu čine dva rada kojima u fokusu interesa nije samo Novakovo pisanje, već su interesi autora nešto širi. Prvi je rad Jurja Kukoča *Tjeskoba i kako se boriti protiv tjeskobe u Babajinim ekranizacijama djela Slobodana Novaka*.

Autor se bavi dvjema ekranizacijama Novakovih romana – *Mirisi, zlato i tamjan* (1971) te *Izgubljeni zavičaj* (1980), obje su ekranizacije u režiji Ante Babaje – i u njima prati kako se prikazuje tjeskoba i na koje se načine junaci s njom bore. Kako Kukoč zaključuje, borba protiv tjeskobe

u oba je slučaja bezuspješna, no jedini pravi izlaz iz tjeskobe predstavlja ljepota samog umjetničkog čina: lirski audiovizualni prosede prvog filma i sveprožimajuća ironija potonjeg Babajina filma.

Tekstom mađarskoga kroatista Zoltána Medvea *Otok kao topos – i malo više od toga* zaključuje se temat o Novaku. Medve se pokazuje kao odličan komparatist, poznavalac i hrvatske, i mađarske, ali i cjelokupne europske književnosti i filozofije, on povlači brojne paralele i pomno ispisuje cijelu mrežu otočnih motiva u djelima Slobodana Novaka, Damira Miloša, Senka Karuze, Lászla Krasznahorkaija i brojnih drugih. Medveovo je pisanje širokih zamaha, njegovi uvidi plod su sintetskoga mišljenja i vješto smještaju Novakov opus – baš kao i tekst Tatjane Jukić, kojim je ovaj temat otvoren – u širi kontekst europske književnosti.

Premda ovdje okupljeni radovi pokrivaju brojne teme i aspekte Novakova pisanja i djelovanja, ipak smo jako daleko od toga da bismo mogli reći kako je sve bitno o Novakovu književnom naslijeđu rečeno. Novakovi romani, novele, drame, pjesme, polemike, kao i brojni drugi tekstovi, i dalje nam ostaju trajnim poticajem na čitanje, interpretiranje i mišljenje.

Jer o Novaku i dalje treba misliti.

Ivana Drenjančević

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.